
DE UNIE VAN UTRECHT: DE HERDENKING IN 1679

Hoewel terecht in de voortreffelijke tentoonstelling *De kogel door de kerk?* de Unie van Utrecht geplaatst is in het ruimer kader van de tijd (1559-1609) en daarvoor geen aandacht is besteed aan de wisselende beoordeling van het tractaat in de eeuwen daarna, is toch in de publiciteit rond de manifestaties ter gelegenheid van de herdenking dit jaar aandacht besteed aan vroegere herdenkingen van de Unie van Utrecht.¹⁾ Vooral wordt daarop ingegaan door dr. Snoep in het aan de Unie gewijde *Jaarboek Oud-Utrecht 1978*, wiens artikel anderen tot uitgangspunt heeft gediend, zo bv. R. van Gelder blijkens diens bijdrage in het *Cultureel Supplement van NRC-Handelsblad* van 2 maart 1979. Ons is daarbij de zwijgzaamheid opgevallen omtrent de herdenking die in 1679 heeft plaatsgevonden, terwijl toch Pieter Bondam in zijn rede van 1779 duidelijk naar zijn voorganger in dezen heeft gewezen. De Utrechtse hoogleraar in de rechtsgeleerdheid Lucas van de Poll hield zijn rede *Over het Utrechts Verdrag (gewoonlijk Unie van Utrecht genoemd)* in de zaal waar de Unie indertijd was gesloten: de Aula van de Universiteit. Zijn rede werd in 1680 gedrukt.²⁾

Voor die tijd is het een betrekkelijk korte toespraak, waarvan de tekst 14 gedrukte pagina's beslaat. Niet zozeer door menselijk inzicht, maar bij uitstek door Gods toedoen werd de basis voor het gebouw van de Republiek gelegd: de Unie betekende vooral de vrijheid en bijna evenzeer het algemeen welzijn, zoals die tot op de dag van heden door de gewesten werden genoten. Van de Poll verwijst naar de Pacificatie van Gent van 1576 en de dubbelzinnige politiek van Don Juan van Oostenrijk, wiens aanslag op Namen duidelijk diens bedoelingen liet merken. Handlanger van de landvoogd was Geronimo de Roda, in 1576 al de *auctor* van de Spaanse Furie in Antwerpen, wiens brieven naar de koning tot oorlog hitsten en de Gentse vrede ondermijnden. De verbondenen zochten steun bij de koningin van Engeland, bij de koningen van Frankrijk en Portugal, zelfs bij de Duitse keizer, opdat zij Filips II in de Nederlanden tot rede zouden brengen. De nederlaag bij Gembloux deed Don Juan Leuven, Limburg, Philippeville in handen vallen.

„Toen is onze Belgische Leeuw als het ware vergaan” (*Hic veluti submersus Belga noster Leo*), verzuchtte de spreker, maar gelukkig, elders waren er lichtpunten: Amsterdam voegde zich aan de zijde van de opstandelingen, Kampen en Deventer konden worden gewonnen (hetgeen overigens ná het sluiten van de Unie geschiedde). Kort daarop stierf Don Juan, die werd opgevolgd door Alexander Farnese, die uit Italië had meegebracht „de opperste kundigheid in mislei-

ding” (*summam simulandi peritiam*): hoe geraffineerd bedroeg hij niet de Belgen! Hij stimuleerde de onenigheid en de Artesiërs en Henegouwers onttrokken zich aan de Gentse vrede. „Dat betekende het einde van de eenheid der gewesten tegen de heerschappij van de zozeer verontruste koning.”

Eén man zag het gevaar: Willem van Oranje, maar wat te doen? Hij liet naar Utrecht bijeenroepen samen met enigen der Utrechtse en Friezen de voornaamsten van Gelre, Holland en Zeeland. Hij drukte hen op het hart zich spoedig in een sterker verdrag aaneen te sluiten. Dan geeft Van de Poll een beknopte samenvatting van de bepalingen van de Unie, die hij ziet als een verdrag van gelijken, niet een bondgenootschap als dat der Romeinen met de Aeolische Bond; de Unie betekende een band sterker dan de Gordiaanse knoop: geen Alexander zou die band met zijn zwaard kunnen doorhakken. Afwezig zijn *perfidia*, *dissidia*, *perjurium* (trouweloosheid, tweespalt en meenedigheid). Nadat hij heeft aangegeven dat het verbond van vijf gewesten tot zeven aangroeide (opmerkelijk is het totaal negeren van Zuidnederlandse participatie aan de Unie en het moeizame proces van ondertekening) trekt Van de Poll vergelijkingen met de Zeven voor Thebe, de zeven wereldwonderen van de oudheid, de zeven heuvelen van Rome en de zeven mondingen van de Nijl. Er volgt een lofzang op de hechtigheid van de Unie, op de wereldwijde (*tot de Ganges en tot waar de zon is ondergegaan*) prestaties, op de kracht waarmee *interne ambitie* en wapenen van buitenlandse vijanden het hoofd werden geboden, op de stad en de zaal waar de Unie werd gesloten.

Dan, in de peroratie, wordt breed uitgehaald om Willem van Oranje te bewieroken, Willem van Oranje „de hartstochtelijkste verdediger van de goede zaak, de opvoeder van de kerk, de Vader des Vaderlands, de beschermer, weldoener en oogappel” (*bonae rei Assector ardentissimus, Ecclesiae Nutricius, Patriae Parens, Praesidium, Mecaenas, atque Ocellus*), wiens lof tot slot in een poëem van 66 hexameters wordt bezongen.

Opvallend is deze lofredde op de Unie door de ophemeling van Willem van Oranje, die geenszins de Unie op zichzelf noch de tekst ervan kon toejuichen. Na het stadhouderloze tijdperk (1650-1672) en de ook in Utrecht door de sedert november 1673 daar erkende stadhouder Willem III doorgevoerde wijziging in personele bezetting van gewestelijk en stedelijk bewind (april 1674), kan deze loftuiting op de Eerste ook tot de Derde Willem gericht zijn geweest. De toespeling op de *interne ambitie* in één adem met de wapenen van vijanden waaraan de Unie het hoofd had moeten

bieden, kunnen betrokken worden op de gebeurtenissen van 1672 en volgende jaren. Nadat de Franse bezettingstroepen vanaf november 1673 grotendeels het land hadden verlaten, eisten Hollandse stemmen Utrechtse gebieden en Friese stemmen de Utrechtse plaats in de rangorde der gewesten binnen de Unie op; meer nog, er werd zelfs overwogen Utrecht, maar ook Gelre en Overijssel, buiten de Unie te houden tot deze gewesten hun (ook nog te verhogen) quoten zouden kunnen voldoen. Het was vooral de stadhouder die dergelijke voorstellen wist te blokkeren en deed besluiten de gewesten gewoon weer tot de Unie toe te laten, waarbij de Prins werd gemachtigd betrouwbare lieden op de kussens te zetten.

Een Oranjegezinde spreker bij de herdenking in Utrecht in 1679 van de Unie van Utrecht behoeft binnen deze context geen verbazing te wekken. Dat Lucas van de Poll een dergelijke Oranjeklant was, wist een ieder die zijn lofdicht op Willem III in twee episodes had aangehoord: op 1 mei 1674, tijdens het bezoek van de stadhouder om de magistraat „te verzetten”, declameerde Van de Poll het eerste deel en na de herovering van Grave op 28 oktober 1674 liet hij op 29 oktober het vervolg van zijn panegyriek horen. Opmerkelijk is overigens dat in de *Acta et decreta Senatus*, noch in de vroedschapsresolutiën betreffende de Utrechtse academie van de rede in 1679 wordt gerept, terwijl daarin wel wordt gememoreerd dat Johannes Voer, Van de Polls collega proximus, op 25 september 1678 ter gelegenheid van de Vrede van Nijmegen in Utrecht de kansel beklom. De vergetelheid van de herdenking in 1679 is mogelijk bevorderd door opmerkingen naar aanleiding van

de voorgenomen rede van Pieter Bondam (die hij op 29 januari 1779 ter herdenking van de afkondiging van de Unie zou houden) waaruit duidelijk wordt dat de vroedschap in november 1778 had „goedgevonden het aanstaande tweede eeuwfeest van de Unie op generhande wijze te vieren of te doen vieren, en dat uit consideratie vermits in 't jaar 1679 zijnde het eerste eeuwfeest van de Unie geweest, vanwege de Regeering dezer Stad mede niets geschied is.” Toch besloot de vroedschap op 4 januari 1779 wel wat te doen: voor „ordinaire muziek en tapijt op den catheter” zou zorg worden gedragen.³⁾

*Nieuwerkerk aan den IJssel, dr. J. van Herwaarden
Groningen, drs. J. C. den Hollander*

- 1) In de tuinzal van het Centraal Museum is in een afzonderlijke expositie aandacht besteed aan de herdenkingen vanaf 1779.
- 2) Lucae van de Poll, Ultraj. J. U. D. & Professoris, *Oratio de Foedere Ultrajectino (Unionem vulgo vocant)*, Belgii Uniti Munimento ac Monumento: in ipso publicae quondam Pactionis Loco, ubi Aula nunc Academica, coram amplissimis ejusdem Rheno-Traj. Academiae Curatoribus, frequentique eruditorum concessu, pari fere modo viva voce expressa, quo chartis jam impressa, Anno Foederis 1679. Ultrajecti, ex officina Meinardi a Dreunen, urbis et academiae typographi ordinarii, anno 1680.
- 3) *Acta et decreta Senatus, vroedschapsresolutiën en andere bescheiden betreffende de Utrechtse Academie III*, uitgegeven door G. W. Kernkamp. Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap, derde serie, no. 71 (Utrecht, 1940) 122/3.

HET GROOT-BEIJERWERK VAN DE UTRECHTSE DOMTOREN (1)

*Zijn de luidklokken van de Domtoren
door Geert van Wou gegoten om erop te beieren?*

Inleiding

Rond het jaar 1500 werden de voorslag en de beiaard populair. Veel steden gingen in die tijd over tot aanschaf van nieuwe klokken, die samen dan een voorslag of een beiaard vormden.

Onder een voorslag in de 15de en 16de eeuw verstaan we een groep van kleine klokjes die door middel van een automaat tot klinken worden gebracht. Na een korte melodie volgde de uurklok. Men kan het ook anders stellen: de voorslag had tot doel de middel-eeuwer te attenderen op de aankomende uurslagen. Al gauw wordt het klokkenaantal van een voorslag en/of de luidklokken groter zodat een torenwachter of een koster tot taak krijgt op deze klokken eenvoudige

kerkmuziek (melodisch), danwel simpele motieven (ritmisch-klankenspel) te spelen.

Juist dit gebruik maken van een kleine groep klokken (ongeveer tussen de 3 en 10 stuks) - al waren het luidklokken of de meestal kleinere klokken van de voorslag - noemt men beieren.

Iedere stad die zich zelf respecteerde, schafte zich een groep klokken aan. Zeker een belangrijke bisschopsstad als Utrecht wenste ook op klokkengebied niet achter te blijven. Al tijdens de bouw van de huidige Domtoren wordt er in de oude geschriften gesproken over klokken. Onze Domtoren draagt al klokken vanaf 1342. In 1370, wanneer de toren zo'n 75 meter hoog is, wordt aan de voet van het torenachtkant een klok-